

Kasteel- en buitenplaatseigenaren in oorlogstijd
Grijs verleden

De historicus Chris van der Heijden publiceerde in 2001 *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog*. Hij constateerde dat het populaire beeld uit kranten en films dat Nederlanders destijds overzichtelijk te verdelen waren tussen 'goeden' en 'fouten', niet klopte. De meeste landgenoten in de periode 1940-1945 waren helden noch verraders, maar iets ertussen in. Overleven was het belangrijkste.

TEKST: **FRED VOGELZANG** FOTOGRAFIE: **ALBERT SPEELMAN**

KASTEEL HILLENRAAD IN LIMBURG.

KASTEEL AMSTENRADE IN LIMBURG.

Voor veel eigenaren van kastelen en buitenplaatsen begon de oorlog al tijdens de mobilisatie. Hun huizen en parken werden door het Nederlandse leger gebruikt om er soldaten in onder te brengen. Huizen die in de buurt van verdedigingswerken lagen, moesten worden ontruimd.

NSB-LEIDER MUSSERT MET COMMISSARIS MARCHANT ET D'ANSEMBOURG (BRON NIOD).

Dat gold o.a. voor de bredere omgeving van de Grebbelinie en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De eigenaar van kasteel Renswoude, Maximiliaan Taets van Amerongen, burgemeester van het gelijknamige dorp in Utrecht, verliet zijn huis en betrok een villa tegenover zijn park. Daar gingen ook kostbare spullen van de familie naartoe.

Tijdens de chaotische meidagen, toen rond Renswoude flink

gevochten werd, bleef ironisch genoeg het kasteel gespaard, maar ging de villa in vlammen op.

Na de capitulatie werden meer dan 200 kastelen en buitenplaatsen door de bezetter gevorderd om er militairen te huisvesten, munitie op te slaan, noodhospitaal in te richten en spionagediensten. Het beroemde Englandspeel werd vanuit een Utrechtse buitenplaats gecoördineerd.

Zwart-wit

Sommige edellieden hadden al voor de oorlog sympathie voor het nazisme, terwijl anderen niets van dat gedachtegoed moesten hebben. Voor veel families was politiek een lastig onderwerp.

In letterlijke zin is de adel een grenzeloos verschijnsel. Al vanaf de middeleeuwen, toen nationale grenzen nog niet bestonden, waren edellieden door familiebanden verbonden met aristocraten verspreid over heel Europa. Dat is eigenlijk altijd zo gebleven, vooral in de grensprovincies.

Nogal wat kasteel-eigenaren hadden Duitse wortels of waren met een Duitse man of vrouw getrouwd. Zo bezat de van oorsprong Duitse familie Van Hugenpoth in Gelderland het huis Aerdt, tegen de Duitse grens. Dit geslacht van vooral bestuurders en militairen werd in 1814 deel van de Nederlandse adel.

De Van Hugenpoths kozen voor het verzet. Een zoon kwam

KASTEEL RENSWOUDE IN DE PROVINCIE UTRECHT.

daardoor om in concentratiekamp Vaihingen in Württemberg in 1944.

NSB

Aan de andere kant stond iemand als Ernst von Bönninghausen, lid van de Eerste Kamer en NSB burgemeester van Hilversum. Hij was getrouwd met een barones Thoe Schwartzberg en Hohenlansberg, van wie een broer bij de Duitse *Kriegsmarine* diende.

Een broer van Ernst, bewoner van kasteel Herickhave, werd NSB burgemeester van Tubbingen. Als gedreven aanhanger van het nationaalsocialistische gedachtegoed meldde hij zich voor de *Waffen-SS*. De man stierf aan verwondingen in de Oekraïne.

Een beruchte adellijke collaborateur was Meinout Rost van Tonningen, de tweede man van de NSB. Maar er waren ook mensen bereid tot vergaande accommodatie, zoals Johannes Linthorst Homan, zoon van de Drentse Commissaris van de Koningin. Nog dichterbij het koningshuis een man als prins Bernhard, die weinig duidelijk was over zijn lidmaatschappen van fascistische bewegingen.

Adel in het verzet

In de memoires van Pierre-Louis baron d'Aulnis de Bourouill betoogt deze nakomeling van Hugenoten dat de adel veel verzetshelden telde. "De meesten van ons hadden een duidelijk inzicht in het grote gevaar van Adolf Hitler". d'Aulnis de Bourouill werd na de capitulatie geronseld voor

een verzetsgroep van oud-militairen, studenten en edellieden. Bij aankomst in 1941 in Londen ontmoette hij Jan Jacob Beelaerts van Blokland, die daar terecht was gekomen in een gestolen watervliegtuig. Beelaerts, opgegroeid op het Gelderse buiten De Hemelse Berg, had voor de oorlog door intensieve contacten met andere buitenplaatsbezitters in de omgeving, een goed beeld gekregen van wie wel en wie niet politiek betrouwbaar was. Hij kende slechts vier families met nationaalsocialistische sympathieën.

Ergernis

De Utrechtse jonkheer Louis Bosch ridder van Rosenthal, Commissaris van de Koningin, behoorde tot degenen die al vroeg de oorlogsdreiging voelden en zich ergerden aan de neutraliteitspolitiek van Den Haag.

Hij vatte zelfs het plan op om als provincie Utrecht eigen stukken geschut aan te schaffen

LOUIS BOSCH VAN ROSENTHAL (FOTO WIKIPEDIA).

KASTEEL DE CANNENBURCH
BIJ VAASSEN.

om zich te kunnen weren tegen een Duitse inval. Net als veel andere edellieden had zijn familie militaire wortels en was ze gehecht aan het koningshuis.

in de ondergrondse terech, via hun werk als bankier. Zij zijn onlangs in de film *Bankier van het verzet* aan de vergetelheid onttrokken.

JAN JACOB BEELAERTS VAN BLOKLAND (FOTO WIKIPEDIA).

Er waren ook edellieden die het socialisme omarmden en daarom sterk antifascistisch waren, onder wie de rode jonkheer Marinus van der Goes Naters.

Christiene Wttewaall van Stoetwegen, een politica van CHU-huize, zette zich in voor vrouwenrechten en betere omstandigheden in gevangnissen. Niet voor niets werd ze daarom ook wel de Rode Freule genoemd, maar vanwege haar aanhankelijkheid aan het koninklijk huis ook wel de Oranje Freule. Tijdens de oorlog hielp ze onderduikers.

Ook de adellijke broeders Van Hall kwamen

Naasting na 1945

Al tijdens WOII besloot de Nederlandse regering in ballingschap eigendommen van Duitse staatsburgers in Nederland na de bevrijding te naasten.

Daaronder bevonden zich tientallen kastelen en buitenplaatsen. Als de eigenaren konden aantonen zich actief tegen de bezetter te hebben opgesteld, kregen ze hun bezit terug.

Meer dan 30 kastelen en buitens werden door het Nederlands Beheersinstituut, dat de actie coördineerde, geconfisqueerd. Uiteindelijk werd een aantal huizen aan de eigenaren geretourneerd.

Niet voor iedereen was het eenvoudig, om hun afkeer van Duitsland te bewijzen. Velen hadden geen afstand genomen van hun Duitse familieleden of hun staatsburgerschap. Sommigen voelden zich in de jaren dertig zelfs aangesproken door de nieuwe politiek die bij de oosterburen waaide. Niet zo gek, want ook onder de Duitse adel en rijke industriëlen, vond Hitler veel aanhangers. Of ze allemaal overtuigde nationaalsocialisten waren is onduidelijk: ze hoopten via de Führer hun maatschappelijke positie te versterken.

Tot de geconfisqueerde huizen behoorde het Limburgse kasteel Amstenrade, bewoond door Max graaf de Marchant

HUIS AERDT IN GELDERLAND.

en d'Ansembourg, een vooraanstaand NSB-politicus. Hij had als Duits staatsburger tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het front gevochten. Na de bevrijding werd de naar Duitsland gevluchte graaf gearresteerd en veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf, die hij mocht uitzitten op Amstenrade. In 1954 werd hij vrijgelaten. Het kasteel bleef in de familie.

Teruggave

Veel families hadden zich echter net als de meeste Nederlanders tijdens de oorlog rustig gehouden. Reden waarom uiteindelijk veel geconfisqueerde kastelen binnen enkele jaren zijn terugggegeven.

Een voorbeeld hiervan is Hillenraad in Limburg. De familie Wolff Metternich had het kasteel gedurende WOII ter beschikking gesteld voor de opvang van spoor- en trampersoneel, maar bood ook onderdak aan onderduikers.

Jammer genoeg bleek voor veel eigenaren na teruggave dat delen van hun grondbezit en inboedels door de Nederlandse staat waren verkocht. Denk aan De Slangenburgh in Doetinchem en de Cannenburgh bij Vaassen.

De Slangenburgh, bezit van de Duitse houthandelaar en koopman Arnold Passmann, werd in 1945 verbeurd verklaard. Vijf jaar later werd Passmann gerehabiliteerd, maar toen was veel van zijn bezit verdwenen. Hij kon zich het onderhoud niet meer permitteren.

Het Beheersinstituut verkocht De Slangenburgh voor 1 mil-

joen gulden. Het kasteel in de Achterhoek werd ingericht als gastverblijf voor het nabijgelegen klooster.

De Cannenburgh

Voor de Cannenburgh gold hetzelfde. In 1906 kocht de Duitse kunstschilder Richard Cleve samen met zijn vrouw Frida het kasteel om er de zomers door te brengen.

Na enige tijd werd het hoofdgebouw verhuurd als hotel, terwijl de Cleves het koetshuis betrokken. Toen in 1936 Richard onverwacht overleed, bleef zijn weduwe op de Cannenburgh wonen. Al bemoeide zij zich niet met de Duitse politiek, ze bleef Duits staatsburger. Daarom werd het kasteel in 1945 genaast door de Nederlandse overheid en in 1951 voor een symbolisch bedrag overgedragen aan de Stichting Vrienden der Geldersche Kastelen. Frieda vertrok naar Berlijn waar ze zeven jaar later overleed.

Voor tal van eigenaren bleek het bezit van een kasteel of buitenplaats een onoverkomelijke financiële last. Dat zorgde voor een golf verkopen en is een belangrijke reden dat vandaag de dag veel kastelen zijn herbestemd.

Bezet en bevrijd

Het thema van Dag van het Kasteel was dit jaar *Bezet & Bevrijd: kastelen en buitenplaatsen 1940-'45*. Meer verhalen over hun rol tijdens de Tweede Wereldoorlog staan op www.dagvanhetkasteel.nl.

Auteur Fred Vogelzang is werkzaam bij de Nederlandse Kastenstichting, kenniscentrum voor kasteel en buitenplaats.